

Проф. К.К. Васильєв¹, доц. М. Поземковська², доц. Ю.К. Васильєв³

¹ Незалежний науковець, Україна; ² Ризький університет імені Страдіня, Латвія;

³ Сумський державний університет, Україна

Київський професор Х.Я. фон Гюббенет (1821–1873): огляд літератури та основні віхи біографії

Інтерес до Християна Яковича фон Гюббенета за останні півтора століття не знижується, що не дивно, оскільки він був помітною фігурою у професорській корпорації Київського університету Святого Володимира свого часу. (Достатньо часто його ім'я в нашій літературі дається без приставки фон, яка покладається при написанні його прізвища німецькою: von Hübbenet; і ми слідуємо цьому прикладу). За ці роки про нього накопичилося чимало найрізноманітніших публікацій. Це некрологи, нотатки в енциклопедіях та біографічних словниках, окремі розділи у книгах і, нарешті, спеціальні статті йому присвячені. При цьому багато з названих публікацій повторює попередні, з'являються помилки авторів та друкарські помилки.

У зв'язку з цим метою даної публікації було: за можливостю виявити всі публікації про Х.Я. Гюббенета; провести критичний аналіз літератури про неї; ввести в науковий обіг нові історичні джерела, які б більш детально досліджували основні віхи життя та діяльності професора; розібратися з його іконографією.

Матеріали та методи дослідження. Використовували методи — історичні; матеріали дослідження — як письмові (опубліковані та архівні), так і речові (надгробні пам'ятники родини Гюббенет). Особливо відзначимо метричні свідоцтва про народження та смерть проф. Гюббенета із структурного підрозділу Латвійського Національного архіву — Латвійського Державного історичного архіву (Latvijas Nacionālais

arhivs Latvijas Valsts vēstures arhivs): LNA LVVA 235-5-15, lp. 12; 235-4-1580, lp. 23-24). Ці документи представлені одним із співавторів даної публікації — М. Поземковської (M. Pozemkovska). Ми використали також формулярний список Х.Я. Гюббенета 1861 р. (РДВІА 879-2-428).

Результати та їх обговорення. Перша біографія Х.Я. Гюббенета було опубліковано у вигляді брошури на 12 сторінках за розпорядженням севастопольського відділу Політехнічної виставки 1872 року¹. Вона не підписана, такий собі панегірик нашому герою; можна припустити, що це автобіографія; до опрацювання тексту, можливо, приклав руку професійний історик. Тому така думка Я. Акадуса, який писав про проф. Гюббенета в «Енциклопедичному словнику військової медицини» (1947) [2] не здається неможливим. Він вказав автором цієї біографії К. Шильдера, але, напевно, він мав на увазі військового історика М. Шильдера (1842–1902), близького до відомого генерала Едуарда Івановича Тотлебена (Franz Eduard Graf von Tottleben; 1818–1884), а останній був особистим другом Х.Я. Гюббенета та його пацієнтом після поранення під час оборони Севастополя.

Потім біографічні довідки про проф. Гюббенета з'явилися у зв'язку з його смертю. Насамперед, у медичних виданнях [34]². З них виділимо його некролог у «Сучасній медицині», написаний київським товаришем по службі Християна Яковича проф. А.П. Вальтером (Alexander Walter; 1817/1818-

¹ Професор хирургии Христиан Яковлевич Гюббенет. — СПб.: тип. департамент уделов, 1872. — 12 с.

² «3-го июля текущего года скончался <...>» // Медицинский вестник. — 1873. — №32. — С. 327; Христиан Яковлевич фон-Гюббенет (Биографический очерк) // Вестник Общества попечения о раненых и больных войнах. — 1874. — №1. — С. 8–10..

1889) [6]. У загальних періодичних виданнях також з'явилися повідомлення про смерть проф. Гюббенета³. З цієї групи некрологів виділяється публікація у журналі «Всесвітня ілюстрація»⁴, де розміщено портрет Х.Я. Гюббенета, який, як ми з'ясували, наводиться у багатьох публікаціях до наших днів. В окрему групу входять списки відомих померлих за будь-який рік, у нашому випадку за 1873 р. У ті роки списки цих осіб з біографічними довідками про кожну персону часто поміщали, насамперед, у щорічних «Календарях»⁵.

Потім про проф. Гюббенете опублікували короткі повідомлення в енциклопедичних словниках⁶. До цих публікацій примикає фрагмент словника бібліографа Г.М. Геннаді, що був розміщений в одному з журналів [11]; але, дивним чином, потім у його знаменитий біографічний словник життєпис нашого професора не ввійшов.

У 1884 р. В.С. Іконников помістив біографію проф. Гюббенета у біографічному словнику Університету Св. Володимира [28]. Саме ця біографія, як ми з'ясували, стала основою всім наступним життєписів Х.Я. Гюббенета та, крім того, проф. Іконников дав найбільш повну бібліографію його наукових праць. У 1889 р. було видано уривки із записок проф. Гюббенета, які він вів під час оборони Севастополя і за них короткі біографічні відомості про нього [12], а в 1892 р. відгук на цю публікацію [3]. Після цього були видані енциклопедії та енциклопедичні словники, у яких вміщено біографія професора⁷.

Потрібно відзначити і роботу про історію офтальмології в Київському університеті Е.М. Неєзе, де автор, учень Х.Я. Гюббенета, ділиться про нього своїми спогадами [37]. Нарешті, С. О. Венгеров зібрав публікації про професора (24 пунктів) та відгук його праці (9 пунктів) російською до початок ХХ в. [7], та його бібліографічна робота досі найбільш повна за вказаний період. Вище ми процитували всі наведені в «Словнику» Венгерова публікації про Х.Я. Гюббенете, крім двох некрологів у таких виданнях: «Варшавський щоденник. 1873 №188» і «Хресний календар на 1874 рік / ред. А.А. Гатцук»

(М., 1874); а нижче ми дамо бібліографічні посилання на всі дев'ять рецензій на його працю.

У радянський період про проф. Гюббенета писали небагато. З'явилася лише одна стаття львівського історика медицини Оборіна, в якій той говорив про неможливість однозначної оцінки праць та особистості Х.Я. Гюббенета [41]. Про діяльність професора не могли не розповісти при викладі історії хірургії в Київському університеті [29, 46] та його біографія була вміщена в «Енциклопедичному словнику військової медицини», на яку ми вже посилалися вище [2].

Пострадянський час особливо рясно на публікації про київського професора. Було опубліковано п'ять статей [5, 38, 39, 40, 42], а також велику ґрунтовну біографію професора розміщено в одному з томів історії Київського військового госпіталю [4]. Саме остання робота, написана із залученням нових історичних джерел, містить нові факти для біографії Християна Яковича. У п'ятьох виданнях біографічного словника Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця (з 1920 р. медичний факультет Київського університету було виділено до окремого ВНЗ), які були підготовлені різними авторами, було вміщено інформацію про проф. Гюббенета [30, 31, 35, 36, 45]. Також відзначимо українську енциклопедію та медичний бібліографічний словник⁸.

Однак усі автори, трьох періодів (дорадянського, радянського та пострадянського) зовсім не враховують літературу німецькою мовою. Ще 1886 р. було видано фундаментальний біографічний лексикон лікарів. Автор статті про Х.Я. Гюббенет професор Дерпського та Кенігсберзького університетів Л. Стіда (Л. Штіда, L. Stieda; 1837–1918) [54]. На початку 1930-х років цей Лексикон був перевиданий [55]; є третє перевидання цього біографічного довідника. У 1889 р. було видано Академічні списки Дерпського університету (Album Academicum)⁹. У 1970 р. вийшов «Німецький балтійський біографічний словник»¹⁰. До цих робіт примикають публікації М. Поземковської, яка у своїх дослідженнях

³ Гюббенет-фон Х.Я. Некролог // *Голос*. — 1873, 3 августа, №213. — С.2; Христиан Яковлевич Гюббенет. Некролог // *Иллюстрированная неделя*. — 1873, 14 октября, №40. — С.639–640; Профессор Гюббенет. (Некролог) // *Московские ведомости*. 1873, 15 июля, №177. С. 3; Христиан Яковлевич Гюббенет. [Некролог] // *Новости*. — 1873, 1 августа, №193. — С. 2; 2 августа, №194. — С. 2; Христиан Яковлевич Гюббенет. (Некролог) // *Санкт-Петербургские ведомости*. — 1873, 7 августа, № 215. — С. 2.

⁴ Христиан Яковлевич фон Гюббенет. Некролог // *Всемирная иллюстрация*. 1873. Т. 10, № 8. — С. 123–123. Портрет на с.125.

⁵ Гюббенет Х.Я. // *Всеобщий календарь на 1874 года*. — СПб.: издание Германа Гоппе: 1873. — С. 579; Гюббенет-фон Христиан Якоревич // *Всемирный календарь на 1874 г.* — СПб.: редакция журнала "Сияния", 1874. — С. 517–518; Гюббенет Х.Я. Некролог // *Гражданин*. — 1874. — №3. — С. 83; Гюббенет Х.Я. // *Русский календарь на 1874 г.* — СПб., 1874. — С. 453–454.

⁶ Гюббенет Христиан Яковлевич // *Русский энциклопедический словарь И. Н. Березина*. — СПб.: тип. т-ва «Общественная польза», 1875. — Отдел 1, т. 5: В — Г. — С. 887; Гюббенет Христиан Яковлевич // *Настольный словарь для справок по всем отраслям знания Ф. Толля*. — СПб.: тип. В.Безобразова и комп., 1875. — Дополнение. Вып. 1. — С. 303.

⁷ Гюббенет Христиан Яковлевич // *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. — СПб., 1893. — Т.18. — С. 955; Гюббенет Христиан Яковлевич // *Военная энциклопедия*. — СПб., 1912. — Т.8. — С. 558; Гюббенет Христиан Яковлевич // *Новый энциклопедический словарь*. — СПб., 1913. — Т. 15. — С. 355.

⁸ Гюббенет Христиан // *Енциклопедія Українознавства*. — Львів, 1993. — Т.2. — С.470; Гюббенет Христиан Якович // *Медицина в Україні. Біобібліографічний словник*. Випуск 2: Друга половина XIX – початок XX століття. Літера А-К. — Київ; 2005. — С. 146–148.

⁹ Hübbenet v., Anton Christ. Aug. // A. Hasselblatt, G. Otto (Bearbeitet). *Album Academicum der Kaiserlichen Universitat Dorpat*. — Dorpat: C. Mattiesen, 1889. — S. 291.

¹⁰ Huebbenet, Anton Christian August v. // Lenz, Wilhelm (Hrsg.): *Deutschbaltisches biographisches lexikon. 1710–1960*. — Böhlau; Verlag; Köln, Wien, 1970. — S. 344.

не лише спирається на архівні метричні книги, а й знайшла сімейне поховання Гюббенетів [52, 53].

Отже, Християн (Антон-Християн-Август) Якович фон Гюббенет (Anton Christian August von Hübbenet) народився в лютеранській німецькій сім'ї в батьківському маєтку Подзем у Ліфляндській губернії (Podsem; нині село Подзені/Podzēni у Вайдавській волості Валмієрського краю Латвійської Республіки) 31 травня 1821 р.¹¹ У його численних некрологах, а також у його першого біографа проф. Іконнікова [28], наведені не вірні відомості про місце, дату та рік його народження — 15/27 травня 1822 р., маєток Ульпіш; іноді помилково писали "Ульпіх" (sic!) або "Ульпіч" (sic!). Слідом за ними ці дані тиражуються до наших днів [4, 42], але тільки німецькомовні публікації правильно вказали на дату¹² та місце народження¹³ Х.Я. Гюббенета, а М. Поземковська, крім того, дає посилання на метрику з ризького архіву [52]. Тут треба зробити маленьке доповнення: першу правильну вказівку на рік (тільки рік!) його народження ми знайшли в брошурі, присвяченій йому 1872 року¹⁴.

Його батько — Якоб Антон фон Гюббенет (Jacob Anton von Hübbenet; 18/29 квітня 1795 — 9/21 квітня 1855) народився в сімейному маєтку Ладенгоф в Ліфляндській губернії (Ladenhof; нині село Ладе / Lāde в Лімбажській волості Лімбажського краю Латвійської Республіки). Його мати — Амалія Шарлотта Августа фон Гюббенет, уроджена фон Фессінг (Amalie Charlotte Auguste von Hübbenet, geb. von Fässing; 23 червня 1797 — 4/16 квітня 1855) народилася біля Дрездена. У метричних свідченнях про смерть місце, де померло подружжя не зазначено, але треба вважати, що вони померли у своєму маєтку Ульпіш (Ulpisch; нині населений пункт Стіене/Stiene у Скултській волості Лімбажського краю Латвійської Республіки). Обидва поховані разом, одного дня 16/28 квітня 1855 р. Про місце їх поховання буде сказано нижче.

Гюбенети походили з Бургундії. Вважається, що вони з бургунського роду кавалерів «de la Motte es Rouvray»¹⁵. Після скасування Нантського едикту, тобто після 1685, вони, як гугеноти, змушені були виїхати з Франції; хто до Швеції, а інші на територію майбутніх губерній — Курляндської, Ковенської та Ліфляндської. Вважається, що Густав Гюббенет, майор французької служби, переселився у другій половині XVII в. у Литву. Прадід нашого героя — Антон Якоб Гюббенет (?–1767, Рига), був наданий в 1788 р. імператором Священної Римської імперії Йосипом II в спадкове дворянство з правом іменуватися з потом-

ством фон Гюббенет. Дід нашого героя — Християн фон Гюббенет (Christian von Hübbenet; 1747–1807) був великим торговцем, у 1797 р. придбав маєток Подзем (Podsem, нині Подзені / Podzēni). Нарешті батько нашого героя перебував на військовій службі; в 1848 р. підпоручик Якоб Антон фон Гюббенет був наданий дипломом на російське спадкове дворянство, а в 1856 р., тобто вже після його смерті, був затверджений герб Гюббенетов.

Початкову освіту Християн Гюббенет здобув у будинку батька, потім навчався у німецькому приватному пансіоні для хлопчиків К. Борнгаупта (Carl Friedrich von Bornhaupt; 1802–1889) у Ризі [6, 28]; нарешті, в ризькій гімназії, де навчання також було німецькою мовою, і звідки він був випущений з атестатом і з правом на чин XIV класу в 1839 році. У тому ж році він вступив на медичний факультет Дерптського університету (тепер Тартуський університет). На той час навчання студентів-медиків складало п'ять років; й у 1844 р. він закінчив свою медичну освіту. Будучи студентом, він написав наукову роботу на запропоновану факультетом тему «Про бродіння», за яку отримав золоту медаль у 1841 р. З дипломом про вищу медичну освіту, лікар Гюббенет їде до Петербурга, де йому запропонували місце лікаря в правлінні шостого округу шляхів сполучення в Казані і він вступив на цю посаду в 1845 році.

У Казані під впливом тамтешнього професора «судової медицини, медичної поліції, історії медицини, гігієни та токсикології» Георгія Йоакимовича Блосфельда (Georg Joachim Blosfeld; 1797–1884) і за пропозицією останнього юний Християн Гюббенет провів дослідження дії та відкриття в трупах миш'яку. У 1847 р. він знову вирушив до Дерптського університету, де витримав іспити на ступінь доктора медицини, а потім представив свою казанську роботу як дисертацію, яка була ним опублікована латинською мовою [48], успішно захищена і 15/27 березня 1847 р. він був затверджений ступенем доктора медицини. Тоді ж у Дерптському університеті він складає іспити на звання повітового лікаря і 26 березня/7 квітня 1847 р. він був затверджений у цьому званні. Тут треба сказати, що це звання повітового лікаря так і не було корисно в майбутньому Християну Яковичу.

Після цього Х.Я. Гюббенет їде до столиці, де в очікуванні місця провів кілька місяців. У Петербурзі він знайшов привітний прийом у будинку М.Х. Рейтерна (Michael Graf von Reutern; 1820–1890) — видного державного діяча, майбутнього міністра фінансів та голови Комітету міністрів¹⁶. 22 червня / 4 липня

¹¹ Здесь и ниже, в том случае если проставлены двойные даты, значит они даны как по юлианскому, так и по григорианскому календарям.

¹² Hübbenet v., Anton Christ. Aug. // A. Hasselblatt, G. Otto (Bearbeitet). Album Academicum der Kaiserlichen Universitat Dorpat. — Dorpat: C. Mattiesen, 1889. — S. 291.

¹³ Huebbenet, Anton Christian August v. // Lenz, Wilhelm (Hrsg.): Deutschbaltisches biographisches lexikon. 1710–1960. — Böhlau; Verlag; Köln, Wien, 1970. — S. 344.

¹⁴ Профессор хирургии Христиан Яковлевич Гюббенет. — СПб.: тип. департамент уделов, 1872. — С. 3.

¹⁵ Адольф Яковлевич фон-Гюббенет // Альманах современных русских государственных деятелей. — СПб.: тип. Исидора Гольдберга, 1897. — С.137–138.

¹⁶ Профессор хирургии Христиан Яковлевич Гюббенет. — СПб.: тип. департамент уделов, 1872. — 12 с.

1847 р. Х.Я. Гюббенет був затверджений ад'юнктом кафедри державного лікарськознавства університету Святого Володимира у Києві. На вступну лекцію нового викладача запрошувалися усі професори. Так, на вступній лекції ад'юнкта Гюббенета був присутній і проф. А.П. Вальтер, який пізніше (у некролозі) напише, що він пам'ятає гарне враження від цієї лекції [6].

Кафедру державного лікарськознавства очолював професор Іван Федорович Леонов (1809–1854), а у нього ад'юнктом (ми тепер би тодішнього ад'юнкту назвали б доцентом) став працювати Х.Я. Гюббенет. Таким чином останній не очолював кафедри державного лікарськознавства, як це стверджує І. Пасько [42] і про це сказано у біографічному довіднику Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця [31]. У 1847 р. Х.Я. Гюббенет став ад'юнктом не кафедри судової медицини [35], а кафедри державного лікарськознавства. На цій кафедрі викладалося наскільки навчальних дисциплін і, зокрема, медична поліція, а не лише судова медицина.

У 1/13 лютого 1848 р. ад'юнкт Гюббенет обійняв посаду молодшого ординатора у Київському військовому госпіталі. Цю посаду він отримав з ініціативи В.В. Пелікана (Wacław Pelikan; 1790–1873), тодішнього директора медичного департаменту Військового міністерства [6]. Останнє дало підставу історіографу Київського університету М.Ф. Володимирському-Буданову зазначити, що на той час «як професори інших факультетів мали задовольнятися жалюгідною платнею за штатом 1842 року, викладачам медичного факультету відкривалася можливість доповнення його, між іншим, іншими посадами». Далі він писав у тому, що Х.Я. Гюббенет, ще не приїхавши до Києва, звернувся до військово-медичного начальства з проханням про визначення його, над університетською посадою, до Київського військового шпиталю та його прохання було вирішено позитивно. Потім автор все ж таки поправляє себе, кажучи, що головний додатковий заробіток для медиків бул, звичайно, не додаткові місця служби, а медична практика [10].

У 1849 р. Київський військовий госпіталь став університетською клінічною базою для викладання терапії та хірургії, а також патологічної анатомії та судової медицини. Згідно з затвердженими «Правилами для клінічних відділень при Київському госпіталі» чотири професори зазначених спеціальностей мали, за сумісництвом, стати ординаторами госпіталю¹⁷. Проф. Леонов очолював кафедру державного лікарськознавства, до складу якої однією з навчальних дисциплін входила судова медицина і саме він мав зайняти вказану посаду у шпиталі.

Однак оскільки його ад'юнкт Гюббенет вже служив у шпиталі, саме він і продовжив роботу на базі шпиталю вже виконуючи викладацькі функції. Так, у другому півріччі 1849/50 навчального року Х.Я. Гюббенет мав викладати: 1) цивільну медичну поліцію — по 3 години; 2) керувати студентами у судово-медичних дослідженнях — по 2 години на тиждень і коли до цього випадє нагода¹⁸. Як бачимо, ад'юнкт Гюббенет викладав як судову медицину, так і медичну поліцію.

У 1847–1848 рр. у Києві дуже сильна холерна епідемія. Наприкінці 1847 р. ад'юнкт Гюббенет займався лікуванням хворих на холеру в тимчасово влаштованій для цієї мети лікарні і у зв'язку з цим наступного року отримав одноразову винагороду 300 рублів сріблом (16/28 квітня 1848). У 1848 р. знову підйом у захворюваності та смертності холери. До цього часу він ординатор у шпиталі, де займається лікуванням хворих на холеру, а узагальнив він свої спостереження в журнальній статті [13], яка потім з'явилася у вигляді книги як німецькою [49], так і російськими мовами [14]. І ця книга отримала гарний відгук¹⁹.

Тим часом була вакантна кафедра теоретичної хірургії з офтальмологією за смертю проф. О.К. Цільхерта (Otto August Hermann Zilchert; 1815–1848). На пропозицію професора медичного факультету Київського університету Олександра Павловича Матвеева, спочатку медичний факультет, а потім рада університету обирає Х.Я. Гюббенета на вказану кафедру [6]. Отже, 31 травня /12 червня 1850 р. її зайняв Християн Якович фон Гюббенет, отримавши цим звання екстраординарного професора і залишивши службу на кафедрі державного лікарськознавства як ад'юнкту. Таким чином він залишив ад'юнктуру на кафедрі державного лікарськознавства в 1850 р., а не в 1851 р., як про це було написано ще в «Енциклопедичному словнику Брокгауза та Єфрона» та деяких інших біографічних словниках [2].

14/26 листопада 1851 р. Х.Я. Гюббенет став ординарним професором, а 1852 р. його, крім того, було визначено консультантом при лазареті Володимирського київського кадетського корпусу. З літа 1852 по літо 1853 р. він перебував у річному закордонному від'їзді, після повернення з якого опублікував звіт, який був виданий у двох періодичних виданнях [15, 17].

У Київському університеті відбувалися щорічні урочисті збори, в 1854 р. вони відбулися 10/22 червня і виступити на цих зборах доручено було проф. Гюббенету. Останній вибрав для свого виступу тему про значення гімнастики, яку було опубліковано [16], а потім реферовано в одному з журналів²⁰.

¹⁷ Правила для клинических отделений при Киевском госпитале. 28 февраля 1849 г. // Полное собрание законов. Соб. 2-е. СПб., 1850. Т. 24, отд. 1. № 23048.

¹⁸ Обзорение преподавания наук в Императорском университете Св. Владимира во втором полугодии 1849–50 учебного года. Киев, 1850. С. 13.

¹⁹ Рецензия на книгу Х.Я. Гюббенета «Наблюдения над холерною эпидемией в Киевском военном госпитале в 1848 году» // Отечественный записки. — 1850. — №8, отд. 6. — С. 61–64.

²⁰ Отзыв на речь: Гюббенет-фон Х.Я. О значении гимнастики в жизни человека и народов // Москвитянин. — 1854. — №16, отд. 4. — С. 171–176.

Після початку Кримської війни, Х.Я. Гюббенет був відряджений до Криму (26 листопада/8 грудня 1854 р.) і пропрацював в обложеному в Севастополі з 5/17 грудня 1854 р. по 27 серпня /8 вересня 1855 р. Пізніше (1856 р.) йому було зараховано кожного місяця перебування в Севастополі за рік вислуги вченої частини, а точніше додані до загальної вислуги вісім років вісім місяців та двадцять чотири дні. Крім того, 12/24 червня 1856 р. він був за нагороджений річною платнею за посадою ординарного професора, тобто 1200 рублями. У 1870 р. Х.Я. Гюббенет видав «Нарис медичної та госпітальної частини російських військ Криму 1854–1856 р.» [23] як додаток до «Опису оборони Севастополя» Е.І. Тотлебена. Цей «Нарис» отримав позитивні відгуки²¹. Крім того, в 1871 р. ця книга вийшла і німецькою мовою [51], а в 1872 р. він зробив до неї невелике доповнення [25].

Севастопольський період діяльності проф. Гюббенета вимагає окремого викладу, але тут ми повинні процитувати думку про професора, яка, на наш погляд, не відповідає дійсності. Якийсь лікар сказав (його прізвище ми наводити не будемо), що чув від свого батька а доцент Оборін опублікував цю устну розповідь — у Севастополі Х.Я. Гюббенета солдати називали «генерал Кабінет» і якимось пізніше, у Києві, оглядаючи інвалідів проф. Гюббенет запитав одного з них: «Який дурень робив тобі операцію?». Інвалід відповідав: "Генерал Кабінет, Ваше превосходительство" [41, С. 59]. Чин дійсного статського радника, який відповідав військовому званню генерала професор отримав лише 1866 р.; та й у Севастополі Християн Якович багато оперував (виконав 3329 операцій) і не міг безвилазно сидіти в «Кабінеті», якого в нього не могло бути. Історик медицини Оборін належав до покоління, яке не з чуток знало Другу світову війну, і у його покоління не було симпатії до німців, які нехай жили в ХІХ ст. і жодного відношення до фашистів не мали.

Давши одну цитату, ми змушені навести ще одну думку, а саме свідчення учня Християна Яковича — Е.М. Неезе, який писав, що «як не дивно звучить для нашого брата лікаря, але мені розповідали старі севастопольські офіцери, що проф. Гюббенет серед хворих і поранених був майже більш популярним, ніж знаменитий його товариш — Пирогов. Втім, можливо, воно й зрозуміле: у ті часи, за відсутності будь-яких протигнільних прийомів, за убогих умов будь-якої війни, а особливо Севастопольської оборони, будь-яка операція давала набагато поганіші результати, ніж у мирний час <...>. За таких умов психічний вплив на нещасних поранених та пацієнтів мав особливе значення; а тому, можливо, що влучна і весела дотепність ще тоді молодого Гюббенета справляла на хворого і оточуючих часом більш підбадьорливу дію, ніж геніальніша, на наш погляд, операція дещо суворого на вигляд Пирогова, наслідком якої все одно була піемія чи госпітальна гангрена [37, С. 16].

На київській кафедрі проф. Гюббенет читав хірургію щорічно, а сифілідологію та офтальмологію по черзі через рік для 3-го та 4-го курсів разом. Відповідно, з п'яти палат його госпітальної хірургічної клініки одна палата була відведена виключно для венеричних, а одна — виключно для очних хворих. Його учень-офтальмолог Е.М. Неезе згадував, що «лекції професора охоче відвідувалися не лише студентами, а також лікарями. Аудиторія його завжди була сповнена. Читав він вільно, без зошита, і нерідко із натхненням. Не будучи видатним оператором, він, однак, славився як діагност, який багато до того бачив за своє життя. <...> Маючи хорошу загальну і загальномедичну освіту, хоч і не особливо творчим, але за те дуже здатну до здорової критики розумом; відрізняючись до того ж товариськістю та дотепністю, любов'ю до молоді, і завжди залишаючись німецьким бушем ("Bursch": у німецьких університетах і, в тому числі, у Дерптському, так називали членів студентської корпорації — авт.), проф. Гюббенет у найкращі свої роки був для своїх слухачів чи не найпопулярнішим із професорів медичного факультету» [37, С. 10].

За очними хворобами — однією зі своєї спеціальності — проф. Гюббенет самостійних наукових праць не залишив, але низка його найближчих учнів стали окулістами, деякі з них авторами робіт з офтальмології. Під його керівництвом у Києві вперше почали застосовувати винайдений Г. фон Гельмгольцем офтальмоскоп; для вправи з останнім він запровадив офтальмоскопічні курси у своїй клініці, де студенти та лікарі старанно навчалися на кроликах та на хворих. Той же Е.М. Неезе писав: «У спеціальній офтальмоскопічній кімнаті його квартири знаходився цілу колекцію надзвичайно елегантних і портагивних паризьких офтальмоскопів, завдяки великій зручності яких я і навчився офтальмоскопувати. На столі його кабінету, поруч із мікроскопом та набором для окулярів, завжди лежали новітні видання з офтальмології» [37, С. 14]; а далі, продовжуючи описувати професорський кабінет, автор спогаду не забув відзначити, що над диваном красувався великий портрет німецького хірурга-офтальмолога Альбрехта фон Графе (1828–1870) у молодості.

Свої ж дослідження з вивчення сифілісу проф. Гюббенет узагальнив у роботі, яка спочатку була видана німецькою мовою [50], а потім російською [18]. Не вдаючись у зміст і наукове значення цієї праці, для цього має бути окреме історико-медичне дослідження, ми повинні погодитися з львів'янином Обориним, що щеплення сифілісу здоровим людям без їхньої згоди, які робив Х.Я. Гюббенет, слід визнати неприпустимими [41]. Це думка з початку ХХІ століття, а й у ХІХ столітті вказували на неетичність таких дослідів і доцент Оборін дав посилання на публікацію 1862 р. [27], на проф. Манассеїна (1879) і на «Записки лікаря» письменника Вере-

²¹ Отзыв на книгу Х. Гюббенета «Очерк медицинской и госпитальной части русских войск в Крыму в 1854–1856 г.» // Инженерный журнал. — 1870. — №2. — С.22-25; Отзыв на книгу Х.Я. Гюббенета «Очерк медицинской и госпитальной части русских войск в Крыму в 1854–1856 г.» // Голос. — 1870, 22 января, №22. — С. 2.

саєва, які були опубліковані в 1901 р. Наведемо цитату з лекцій, які читав В.А. Манассеїн у 1875/6 і 1876/7 академічних роках: «Читаючи ці (два описи сифілісу — авт.), не знаєш, чому більше дивуватися: чи тому холонокровності, з яким експериментатор дає сифілісу розвинути порізки для більшої ясності картини, або тієї початкової логіки, внаслідок якої підлеглого можна піддати тяжкій, іноді смертельній хвороби, навіть не спитавши його згоди. Бажав би я знати, чи прищепив би проф. Гюббенет сифіліс своєму синові, навіть якби той і погодився!» [33]. Тим часом, Е.М. Неєзе, на якого ми вже не раз посилалися, свідчив, що «по сифілісу та венеричним хворобам проф. Гюббенет вважався довгі роки першим авторитетом у Києві та у Південно-Західному краї.» [37, С. 11].

У 1861/62 навчальному році на проф. Гюббенета було покладено викладання та «енциклопедії та методології медицини»; ця дисципліна читалася по 2 години на тиждень, для студентів 1 та 2 семестрів²². Вона служила як би доповненням до основних дисциплін тодішніх професорів медичного факультету.

Протягом багато часу Х.Я. Гюббенет очолював Товариство київських лікарів (1860–1869 рр.). І цей аспект його плідної діяльності потребує окремого освячення. Тут тільки зазначимо, що як президент Товариства він мав виступати на його щорічних урочистих зборах. Так у 1865 р. їм було вимовлено промови у зв'язку з 25-річчям Товариства київських лікарів [21], а в 1868 р. він свій виступ присвятив участі народів у догляді за пораненими війнами та спогадам про Кримську кампанію [22]. Реферат останньої мови був розміщений у критико-бібліографічному виданні для народних вчителів²³. У слові, присвяченому пам'яті проф. Гюббенета, президент Товариства київських лікарів професор Юлій Іванович Мацон (Julius Ferdinand Mazonn; 1817–1885), дружба якого з покійним була ще зі студентської лави, сказав: «З тією ж енергією, з якою він брався за всяку справу, виконував свої обов'язки ставлення до Товариства. Він умів своїм власним інтересом до справ Товариства порушувати в інших такий самий інтерес. <...> Так само, з ініціативи Х.Я. річними публічними своїми засіданнями Товариство порушило у публіці повагу та співчуття.» [34, С. 6].

У другій половині 1860 р. Х.Я. Гюббенет перебував у закордонному відрядженні з «вченою метою» із збереженням змісту та видачею допомоги у 500 р. (з 6/18 липня по 21 грудня 1860 / 2 січня 1861). У 1862 р. знову відряджено закордон, цього разу для участі в конгресах німецьких натуралістів та лікарів у Карлсбаді [20] та офтальмологів у Парижі [19]. У 1867 р. він був відряджений до Парижа, а в 1869 р. до Берліна для участі в міжнародних конференціях

представників Товариства піклування за пораненими та хворими війнами. Крім того, 1868 р. проф. Гюббенет супроводжував хворого генерала Тотлебена в його лікувальній поїздки на води в Марієнбад (Marienbad; нині Маріанське-Лазні в Чеській республіці) — тоді це був один із найфешенебельніших курортів Австро-Угорщини. У той рік після забиття коліна Е.І. Тотлебен частину літа провів у своєму маєтку, а потім у супроводі свого лікаря та друга Х.Я. Гюббенета вирушив закордон, а повернувся генерал до Петербурга наприкінці жовтня місяця.

На 1870–1871 рр. припадає Франко-пруська війна. Проф. Гюббенет як уповноваженого від головного управління Російського товариства піклування про поранених і хворих війнах був посланий до Базелю, де знаходилася створене у зв'язку з цією війною спеціальне міжнародне агентство. Повернувшись на батьківщину, він опублікував докладний звіт про свою подорож [24] і цей звіт отримав позитивні відгуки²⁴. Для освячення плідної діяльності Х.Я. Гюббенета як уповноваженого під час цієї війни необхідне окреме повідомлення. Тут же лише зазначимо, що названий його санітарний звіт про Франко-пруську війну, виданий у 1871 р., і його ж «Нарис» про Кримську війну, який був виданий за рік до цього — у 1870 р., став приводом для полеміки між Н.І. Пироговим [43, 44] та Х.Я. Гюббенет [26] про пріоритет застосування сортування при наданні медичної допомоги на війні. Не вдаючись на розгляд цього питання, нам здається, що можна приєднатися до думки М.П. Бойчака, який звертає нашу увагу на два роки: 1864 р. та 1870 р. Перший рік — рік публікації Н.І. Пирогова, а другий рік — першої публікації Х.Я. Гюббенета. Навіть лише за цією формальною ознакою пріоритет належить першому [5].

30 травня/11 червня 1870 р. проф. Гюббенет отримав звання заслуженого професора і наприкінці 1870 р. залишив службу в університеті Святого Володимира²⁵. Своїм прийомником на київську кафедру він бачив дерптського хірурга Ернста фон Бергмана (Ernst von Bergmann; 1836–1907), проте університет віддав перевагу одеському лікарю Миколі Васильовичу Скліфосовському (1836–1904), а перший наступного року отримав кафедру в Дерпському університеті та увійшов в історію медицини як основоположник асептики.

12/24 грудня 1870 р. Х.Я. Гюббенет був зарахований до Міністерства народної освіти, а 9/21 травня 1871 — призначений членом Військово-медичного вченого комітету Головного військово-медичного управління Військового міністерства. Так розпочався останній — петербурзький період життя та діяльності Х.Я. Гюббенета.

²² Обозрение преподавания наук и искусств в Императорском университете Св. Владимира, в первом полугодии 1861–62 учебного года. — Киев: университетская тип., 1861. — С. 13.

²³ Слово об участии в попечении о раненых войнах. (Из речи проф. Гюббенета). Киев, 1868 // Систематический обзор русской народно-учебной литературы. — СПб.: тип. М. Стасюлевича, 1878. — С. 408.

²⁴ Литературные новости. [Отзыв на сочинение Гюббенета "Франко-германская война"] // Новости. — 1872, 8 апреля, №99. — С.1; Библиография. [Отзыв на сочинение Гюббенета "Франко-германская война 1870–1871 года и русская международная помощь раненым и больным войнам"] // Санкт-Петербургские ведомости. — 1872, 22 апреля, №109. — С. 2.

²⁵ Выход в отставку профессор Х.Я. фон-Гюббенета // Современная медицина. — 1870. — №30. — С. 478–479.

Проф. Гюббенет взяв участь в організації севастопольського відділу Політехнічної виставки 1872 р. і під час відвідування цього відділу супроводжував Олександром II, який нагородив його за відмінну службу та особливу допомогу по устрою вищезгаданого відділу орден Святої Анни 1-го ступеня (3/15 лютого 1873 р.).

То був останній орден, який отримав проф. Гюббенет. Перерахуємо його нагороди. Ордени: Св. Анни 3-го ступеня (1851), Св. Станіслава 2-го ступеня (1855; дозволено приєднати мечі до цього ордену в 1856), Св. Володимира 3-го ступеня з мечами (1856), Св. Станіслава 1-го ступеня (1868), Червоного Орла 2-го ступеня із зіркою (1871; пруський орден) та Св. Анни 1-го ступеня (1873). Дві медалі, якими він був нагороджений після Кримської війни: срібною медаллю «За захист Севастополя» на Георгіївській стрічці; світло-бронзовою медаллю «На згадку про війну 1853–1856» так само на Георгіївській стрічці. Крім того, за службу при кадетському корпусі Найвище благовоління (1853) і нагороджений табакеркою з вензельним зображенням (1857); за зразкове самовідданість і невтомну працю при паданні медичної допомоги пораненим і хворим оголошено йому подяку начальника гарнізону Севастополя генерала Д.Є. Остен-Сакена, у наказі останнього по севастопольському гарнізону (1855). Чини: колезький асесор (1847), надвірний радник (1851), колезький радник (1853), статський радник (1855), дійсний статський радник (1866).

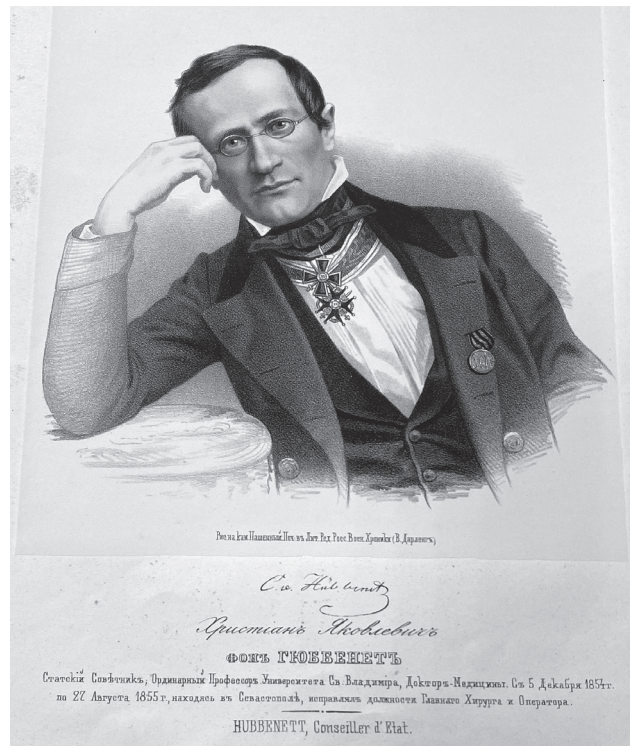
У зв'язку зі смертю професора в журналі «Всесвітня ілюстрація» був опублікований його портрет — про це ми писали вище (Фото №1). У той час всі ордени одночасно не носилися, а залишалися лише

вищі їх. Ми бачимо на правій стороні його грудей зірка ордена Святої Анни 1-ї ст., а на лівій стороні грудей ледь видна зірка до ордена Святого Станіслава 1-ї ст.; треба думати, що ця зірка названого ордену, а не зірка ордену Червоного Орла 2-го ст., яка також носилася зліва. Отже, цей портрет Гюббенета (гравюра Лаврентія Авксентійовича Серякова [1824–1881] за малюнком Петра Федоровича Бореля [1829–1898]) треба віднести до 1873 р. Цей портрет часто наводиться при біографіях проф. Гюббенета. Найбільш якісне подальше видання його портрета 1873 р. в «Новому енциклопедичному словнику», але не тому томі, де вміщено біографія Х.Я. Гюббенета, а наступному, де у додатку до цього дано портрети в розділі «Російські діячі»²⁶.

До сьогодні широко публікується ще портрет проф. Гюббенета 1859 р. Ця літографія на аркуші розміром 35.4x50 см (ширина і висота), тобто трохи більше аркуша А3 (29,7 x42 см). Вона була надрукована на китайському папері в літографії редакції російської військової хроніки Віктора Дарлінга (V. D'Harlingue), а малюнок на камені зробив малювальник Федір Степанович Пашенный (бл. 1819 – ?). Цей аркуш входив у видання: «Портрети осіб, які відзначилися подіях 1853–1856 рр.» (СПб., 1857–1863), де було представлено 301 портрет на відповідному числі аркушів. [8] (Фото № 2).

Ми бачимо на шийній стрічці у проф. Гюббенета орден Святого Станіслава 2 ст. з мечами та на іншій шийній стрічці орден Святого Володимира 3 ст. з мечами. При цьому орден Св. Володимира 3-го ст., як більш значущий, розташований кілька поверх ордену Св. Станіслава 2-го ст. Але це не все. Зліва на грудях ми бачимо якусь медаль. Після Крим-

²⁶ Новый энциклопедический словарь. — СПб., 1914. — Т. 16, раздел «Русские деятели». — С. LXXVI. На этой странице 6 портретов, в том числе порт. Х.Я. Гюббенета 1873 г.

ської війни професора нагородили двома медалями (про них трохи вище). Але панове всі медальки та ордени на себе не навішували. (Хрестика Св. Анни 3-й ст., який носився у петлиці зліва на грудях, немає на портреті). Найпочеснішою, звісно, була медаль «За захист Севастополя», і, отже, її ми й бачимо на портреті Х.Я. Гюббенета.

Дамо опис цієї літографії, як він дано в «Словнику портретів»: «Поясний; прямоличний; сидить спершись на праву руку, у віцмундирі, з двома орденами на шії та медаллю в петлиці; гриф: Християн Якович | фон Гюббенет | Статський Радник, Ординарний Професор Університету Св. Володимира, Доктор Медицини. З 5 грудня 1854 р. | по 27 серпня 1855 р., перебуваючи в Севастополі, виправляв посади Головного Хірурга та Оператора. | Hubbenet (sic!), Conseiller d'Etat. | Мал. на камені Пашенный. — Печ. у Літ. ред. РоС. Військовий. Хроніки (В. Дарленг)» [1, С. 268–269]. Крім того, під портретом є підпис професора: С. v. Hübbenet. Як ми відзначали, цей портрет багаторазово наводився при біографіях Х.Я. Гюббенета. Найбільш якісне відтворення його дано у таких виданнях: «Севастопольці» (1903) [47], «Військова енциклопедія» (1912)²⁷ та у О.М. Максименкова (1961) [32]. Цей портрет дано при біографії професора і в Вікіпедії.

У «Словнику портретів» дано опис ще одного портрета Х.Я. Гюббенета: «Сидить, 3/4 ліворуч, у кріслі; у віцмундирі зі Станіславом на шії та медаллю у петлиці; нижче пояса: Орд. Професор Імператорського Університету св. Володимира | Х.Я. фон-Гюббенет | Завідувач головного перев'язувального пункту та хірургічної частини | у Севастополі. — С. Schulz | 21 rue Miromesnil. Imp. Lemercier Paris [К. Шульц | вулиця Мироменіль, 21. Імп. Лемерсьє Париж — авт.]. Внизу гриф: С. v. Hübbenet. на кит. бум. Вище. 15,5 С.» [1, С. 269] Щось схоже опубліковано в «Енциклопедичному словнику військової медицини» (1947) за біографічної статті про проф. Гюббенете, яку написав Я. Акадус [2]. Св. Станіслав 2 ступеня був наданий йому 28 серпня /9 вересня 1855 р., а Св. Володимир 3 ступеня — 28 червня /10 липня 1856 р. Оскільки останнього ордену ми не бачимо, то виходить, що цей портрет був написаний у проміжку цих дат: наприкінці 1855 р. чи початку 1856 р. Хоча, здається, проглядаються мечі на ордені, які дозволено було проф. Гюббенет приєднати до ордену Св. Станіслава 15/27 березня 1856 р. Так, і навряд чи портрет написаний до закінчення війни, тобто до 18/30 березня 1856 р.; виходить все ж таки це портрет Х.Я. Гюббенета 1856 року.

Нарешті, у севастопольському відділі Політехнічної виставки 1872 р. було представлено «грудною, олійними фарбами зображений портрет п. проф. фон-Гюббенета, у Станіславській стрічці з зіркою, з Володимирським з мечами хрестом на шії

і з сигарою, що димиться в лівій руці»²⁸. Виходить, що цей портрет написаний не раніше 1868 р. і до 1873 р. В опублікованих працях, присвячених Х.Я. Гюббенету, даних портрет не наводиться і ми поки що не знаємо, чи він зберігся.

У 1873 р. вирушаючи закордон проф. Гюббенет приїхав до Вільні, де зупинився у свого рідного брата, на той час полковника (пізніше дослужився до генерала від інфантерії) Оскара Яковича Гюббенета (Johann Sigismund Oskar von Hübbenet; 1835–1906), в будинку якого помер 8/15 липня 1873 р. 8/20 липня по залізниці тіло було доставлено до Риги, а звідти в маєтку Ульпіш (Ulpisch; нині населений пункт Стіене/Stiene у Скултській волості Лімбажського краю Латвійської Республіки).

Могила проф. Гюббенета та її батьків збереглася донині. Вона була виявлена М. Поземковською на цвинтарі Лієпупі (Lierupe; Лієпупська волость Лімбажського краю Латвії) і спеціально для цього повідомлення їй було описано. Сімейний некрополь Гюббенетов складається з наступних частин (Фото № 3; світлина доцента Поземковської від 7 березня 2024 р.).

1.0) Воно обгороджене металевим ланцюгом на гранітних стовпчиках (розміри обгородженої території: 700x950 см). Ви бачите деякі ці стовпчики, за які прикріплений масивний ланцюг.

2.0) Чавунний хрест висотою 2,5 м. З одного боку на чавунному хресті напис: «J. A. v. Hübbenet Ulpisch»; з іншого боку: «1855». Тобто Якоб Антон фон Гюббенет, Ульпіш та рік його смерті.

3.0) Дві плити. 3.1) Під тим, що праворуч фотографії похований проф. Гюббенет. Плита 185x93 см, на якій напис німецькою мовою, дуже погано читається, але проглядається його ім'я та роки його життя.

3.2) Зліва на фотографії плита (220x140 см) під якою поховані батьки професора, як впливає з німецького тексту, що погано читається.

4.0) Обеліск на постаменті, загальна висота 190 см (сам обеліск 125x40 у середині). На ньому погано читається німецький текст. З одного боку: Християн фон Гюббенет. Доктор медицини, професор хірургії в Київському університеті, представник військової медичної частини Росії та член Товариства піклування про поранених та хворих воїнів, член зарубіжних наукових товариств. З іншого боку: Х. фон Гюббенет дійсний статський радник, кавалер орденів Св. Станіслава 1 ступеня та Святої Анни 1 ступеня за 11 (sic!) місяців участі у обороні Севастополя 1854–55 гг. та Ордену Червоного Орла Пруссії 2-го ступеня із зіркою за участь, як представник Росії, на Франко-пруській війні 1870–1871 рр. та багатьох інших високих нагород. [Коментар. За нашими даними, проф. Гюббенет брав участь у обороні Севастополя трохи менше 9 місяців (див. вище текст

²⁷ Военная энциклопедия. — СПб., 1912. — Т.8. Между с. 548 и 549 вкладной лист с 4 портретами, в том числе и протрет Х.Я.Гюббенета 1873 г.

²⁸ Санитарный отдел Севастопольского павильона на Московской политехнической выставке // Вестник Общества попечения о раненых и больных войнах. — 1872. — №9. — С. 18.

цієї статті)]. Праворуч від Х.Я. Гюббенета нові поховання 1975, 1988, 2004 рр. із двома пам'ятниками — їх на фотографії не видно.

Проф. Гюббенет був неодружений і в повсякденному житті мав славу великого оригіналу; «з категорії оригіналів — гумористів» та «про нього циркулювала маса анекдотів — правдивих, прикрашених чи просто вигаданих. Ті, хто знав його лише поверхово і судили про нього тільки за його зовнішніми витівками, становили собі про нього абсолютно хибне судження. [37, С. 24]. Це відгук його учня Е.М. Неесе, а відомий державний діяч Сергій Юлійович Вітте (1849–1915) писав: «У Київському університеті був ще один досить відомий професор-хірург Гюббенет. <...> брат цього професора Гюббенета був київським поліцеймейстером. Цей Гюббенет, як кажуть, був непоганим хірургом і під час Севастопольської війни приніс дуже багато користі; він багато робив операцій та, кажуть, досить вдалих. Але він був неймовірно німецькою дурістю. Відомо, що німецька дурість є дурість особливого роду. По-німецьки можна бути дурним і водночас досить діловою людиною і досить розумною у сфері тієї спеціальності, якій німець присвячує себе. Коли Імператор Олександр II після вступу на престол якось був у Києві і заїхав до університету, то йому представляли професорів; серед інших професорів був представлений йому і Гюббенет. Тоді Імператор Олександр II, який до всіх звертався на “ти”, каже йому: “Ти брат тутешнього

поліцеймейстера?” Гюббенет страшенно образився і сказав Імператору: “Ваша Імператорська Величність, не я його брат, а він мій брат». Государ дуже сміявся, але нічого йому на це не відповів.” [9]. Загалом логіка в цій відповіді була. Поліцеймейстер Борис Якович фон Гюббенет (Christoph Bernhard von Hübbenet; 1828–1898) був молодшим за нашого професора.

Наш житєпис Християн Яковича фон Гюббенета ми закінчимо цитатою з некрологу проф. Вальтера, який добре знав нашого героя: «Якщо зважити, що більшість клінічних і не одних клінічних професорів, сівши на кафедру, ні про що не думають, як про придбання прибуткової практики, що ці панове, за словами дотепного письменника, хворі на факультет, мертві для науки, але дуже живучі і здорові для практики, то не можна не віддати честі Гюббенету. У той час він був ретельним клінічним професором, його клініка служила місцем і знаряддям руху науки, кожен студент навчався і розробляв науку. Сам професор не задовольнився повідомленням, якої казуїстики, лекціями, ні, він виступив з капітальним твором перед судом Європи. Маючи хорошу практику, Гюббенет у ній не загруз; практика була йому засобом, а не метою. <...> Християн Якович був свого часу старанний і освічений член факультету. Він високо поважав науку і за неї не раз безстрашно ходив у бій із сильними цього світу, які побажали принижувати науки або її представників. [6, С. С. 284–285].

Висновки

1. Зібрані нами публікації про проф. Гюббенета, а потім аналіз зібраної літератури дозволив виявити помилки авторів та друкарські помилки, а також всю історіографію питання скомпонувати в чотири групи та визначити найбільш інформативні роботи: 1.1. публікації дорадянського періоду; з них ми відзначимо чотири: А.П. Вальтер (1873), В.С. Іконников (1884), Е.М. Неєзе (1905), С. О. Венгеров (1910); 1.2. публікації радянських часів; стаття Н.А. Оборіна (1966); 1.3. література пострадянського періоду; М.П. Бойчак (2005); 1.4. література німецькою мовою; "Deutschbaltisches biographisches lexicon" (1970); до них примикає публікації М. Pozemkowska (2021, 2023).

2. При вивченні основних періодів життя та діяльності Х.Я. Гюббенета виявилось, що найпліднішим

був його київський період. Тобто роки, коли він був ад'юнктом (1847–1850), а потім професором (1850–1870) в університеті Святого Володимира. Як університетському викладачеві йому доводилося спеціалізуватися з різних розділів медицини: медична поліція, судова медицина, хірургія, офтальмологія, венерологія, енциклопедія та методологія медицини.

3. Вперше вивчено іконографія Х.Я. Гюббенета. Представлено історію створення та дано опис портретів проф. Гюббенета 1869 і 1873 р. Також вперше дано опис поховання сім'ї Гюббенетів на цвинтарі Ліепупі (Lierupe) в Латвії, зроблений М. Поземковської.

4. У роботі дані, виявлені нами, основні наукові праці проф. Гюббенета із сучасним бібліографічним описом (18 пунктів); вони повинні бути основою для подальших досліджень його діяльності.

Список використаної літератури

- Адарюков В.Я., Обольянинов Н.А. Словарь русских литографических портретов. М., 1916. — Т.1. — С. 268–269.
- Акадус Я. Гюббенет Христиан Яковлевич // Энциклопедический словарь военной медицины. — 1947. — Т.2. — Стб. 320–322.
- Бахрушин А.П. Х.Я. Гюббенет, профессор-хирург // Русская старина. — 1892. — № 1. — С. 176.
- Бойчак М.П. Христиан Яковлевич Гюббенет // М.П. Бойчак. История Киевского военного госпиталя. Киевский госпиталь — учебная и научная база медицинского факультета Университета Св. Владимира и Киевского медицинского института. — Киев, 2005. — С. 345–354.
- Бойчак М.П. Н.И. Пирогов и Х.Я. Гюббенет — коллеги и соперники // Вестник морского врача. — 2007. — №3(3). — С. 17–34.
- Вальтер А.П. Христиан Яковлевич фон-Гюббенет. [Некролог] // Современная медицина. — 1873. — № 17. — С. 266–267; №18. — С. 284–286.
- Венгеров С. А. Гюббенет фон-, Христиан Яковлевич // Венгеров С. А. Источники словаря русских писателей. — СПб., 1910. — Т. 2. — С. 172.
- Верещагин В.А. Материалы для библиографии русских иллюстрированных изданий. СПб.: кружок любителей русских изящных изданий, 1908. — Вып. 1. — С. 28–29.
- Витте С. Ю. Воспоминания. — М.: Соцэкгиз, 1960. — Т. 1. — С. 158.
- Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского Университета Св. Владимира. — Киев; 1884. — С. 424–425.
- Геннади Г.Н. Гюббенет Христиан Яковлевич // Русский архив. — 1875. — №12. — С. 462–463.
- Гюббенет А.Я., Гюббенет О.Я. Профессор хирургии Х.Я. Гюббенет и его воспоминания об обороне Севастополя 1854–1856 годов // Русская старина. — 1889. — №1. — С. 75–99.
- Гюббенет-фон Х.Я. Наблюдение над холерною эпидемией в Киевском госпитале в 1848 году // Военно-медицинский журнал. — 1849. — Ч.54, №2, раздел 1. — С. 1–98; 1850. — Ч.55, №1, раздел 1. — С. 1–40.
- Гюббенет-фон Х.Я. Наблюдения над холерной эпидемией в Киевском военном госпитале в 1848 году. — СПб.: тип. Якова Трея, 1850. — 137 С.
- Гюббенет фон Х.Я. Замечания о современном состоянии медицины в Западной Европе // Журнал Министерства народного просвещения. — 1854. — Ч. 84, №10, отд. 4. — С. 1–28; 1854. — Ч. 84, №11, отд. 4. — С. 29–56; 1855. — Ч.85, №3, отд. 4. — С. 1–36.
- Гюббенет-фон Х.Я. О значении гимнастики в жизни человека и народов. Речь, читанная в торжественном собрании Императорского университета Св. Владимира 10 июня 1854 г. — Киев: ун-кая тип., 1854. — 29 с.
- Гюббенет фон Х.Я. Замечания о современном состоянии медицины в Западной Европе // Друг здоровья. 1855. № 5. С. 21–22, №10. С. 43–44; №15. С. 65–66; №20. С. 87–88, №45. С. 197–198, №50. С. 219; 1856. №5. С. 21–22, №10. С. 43–44, №15. С. 65–66, №20. С. 87.
- Гюббенет Х.Я. Наблюдения над сифилитическою болезнью // Военно-медицинский журнал. — 1860. — Ч. 78, кн. 4, раздел 2. — С. 383–428; 1861. — Ч.80, кн.2, раздел 2. — С. 215–270.
- Гюббенет-фон Х.Я. Сведения об офтальмологическом конгрессе в Париже с 30-го сентября по 4-е октября 1862 года // Журнал Министерства народного просвещения. — 1862. — Ч.116, №12, отд. 4. — С. 250–256.
- Гюббенет-фон Х.Я. Отчет о Карлсбадском съезде немецких естествоиспытателей и врачей с 19-го по 26-ое сентября 1862 г., по хирургическому и офтальмологическому отделению // Университетские известия. — 1863. — №1. — С. 45–66.
- Гюббенет Х.Я. Речь, читанная 28-го ноября 1865 г. в торжественном собрании Общества киевских врачей г. президентом // Двадцатипятилетние Общества киевских врачей. (С 1840 г. – 1865 г.). — Киев: унив. тип., 1865. — С. 3–10.
- Гюббенет Х.Я. Слово об участии народов в попечении о раненых воинах и несколько воспоминаний из Крымской кампании: Речь, произнесенная 27 октября 1868 г. на годовщине Общества киевских врачей. — Киев: унив. тип., 1868. — 20 С.
- Гюббенет Х.Я. Очерк медицинской и госпитальной части русских войск в Крыму в 1854–1856 г. — СПб.: тип. Н.Неклюдова, 1870. — 163 С.

24. Гюббенет Х.Я. Франко-германская война 1870–1871 г. и русская международная помощь раненым и больным войнам. — Киев: тип. Давиденко, 1871. — 157 с.
25. Гюббенет Х.Я. Заметки о произведенных в Севастополе в 1854–1855 гг. на перевязочных пунктах хирургических операциях: С статистическими исследованиями. — СПб.: тип. А.М. Котомина, 1872. — 22 с.
26. Гюббенет. Ответ на письмо академика Н.И. Пирогова [от 12 марта 1872 г.] // Вестник Общества попечения о раненых и больных войнам. — 1872. — №4, прибавление. — С. 1–4.
27. Ельцинский В. Диспут г.Мансурова // Московская медицинская газета. — 1862. — №20. — С. 318–320; №21. — С. 332–336.
28. Иконников В.С. Гюббенет-фон Христиан Яковлевич // В.С. Иконников. Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира в честь 50-летия университета: 1834–1884. — Киев, 1884. — С. 142–147.
29. Колосов Г.А. Кафедра хирургии Киевского университета // Вестник хирургии им. Грекова. — 1935. — Т. 37, кн. 105–107. — С. 190–222.
30. Макаренко И.М. Гюббенет Христиан Яковлевич // И.М. Макаренко, И.М. Полякова. Биографический словарь заведующих кафедрами и профессоров Киевского медицинского института (1841–1991). — Киев: Здоров'я, 1991. — С. 34.
31. Макаренко І.М. Гюббенет Христиан Якович // І.М. Макаренко, І.М. Полякова. Біографічний довідник завідувачів кафедр та професорів Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця (1841–2001). — Київ: Століття, 2001. — С. 48.
32. Максименков А.Н. Н.И.Пирогов. Его жизнь и встречи в портретах и иллюстрациях. — Л.: Медгиз, 1961. — С. 148.
33. Манассеин В.А. Лекции общей терапии. — СПб.: тип. В. Безобразова и Коми., 1879. — Ч.1. — С. 66.
34. Мазон Ю.И. Проф. Х.Я. Гюббенет. Некролог // Протоколы заседаний Общества киевских врачей. Протокол №13, 6 октября 1873 г. — Киев, 1873. — С. 4–6.
35. Москаленко В.Ф. Гюббенет Христиан Якович // В.Ф. Москаленко, І.М. Полякова. Біографічний словник завідувачів кафедр та професорів Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (1841–2006) Університету Св. Володимира. — Київ: Книга плюс, 2006. — С. 72–73.
36. Москаленко В.Ф. Гюббенет Христиан Якович // В.Ф. Москаленко, Я.В. Цехмістер, І.М. Полякова. Біографічний словник завідувачів кафедр та професорів від медичного факультету Університету Св. Володимира до Національного медичного університету імені О.О. Богомольця 1841–2006: у 2-х книгах. Книга 1. — Київ: Авіцена, 2011. — С. 39–40.
37. Неезе Э.Н. Офтальмология и ее представители в Киевском университете со времени учреждения при нем медицинского факультета. — М.: т-во скоропечатни А.А. Левенсон, 1905. — 46 С.
38. Новикова О.В. Новое слово о профессоре Гюббенете // Вестник морского врача. — 2007. — №3(3). — С. 83–88.
39. Новикова О.В. Деятельность Х.Я. Гюббенета по организации обществ попечения о раненых после Крымской войны // Вестник морского врача — 2009. — № 7. — С. 34–37.
40. Новикова О.В. Научно-медицинская деятельность Х.Я. Гюббенета за границей 1852–1853 гг. // Вестник морского врача — 2010. — № 10. — С. 76–79.
41. Оборин Н.А. Следует ли умалчивать правду о Гюббенете? // Клиническая хирургия. — 1966. — №12. — С. 54–59.
42. Пасько І. Військовий хірург, голова Товариства кївських лікарів, професор Х.Я. Гюббенет // Агапіт. 2001. — №13. — С. 23–26.
43. Пирогов Н.И. Письмо в редакцию почетного члена Общества попечения о раненых и больных войнам // Вестник Общества попечения о раненых и больных войнам. — 1872. — №1, прибавление. — С. 1–4.
44. Пирогов Н.И. Письмо в редакцию от 18 мая 1872 г. // Там же. — 1872. — №6. — С. 9.
45. Полякова І.М. Гюббенет Христиан Якович // І.М. Полякова, В.П. Шипулін, Г.Ю. Голубева, В.Д. Догузов, А.Є. Замяткина, Д.І. Назаренко. Біографічний словник завідувачів кафедр та професорів: Науково-біографічне видання з історичним нарисом: До 175-річчя Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. 1841–2016; у 2 томах. Т.1. — Київ: Авіцена, 2016. — С. 45–47.
46. Постолов М.П. Христиан Яковлевич Гюббенет // М.П. Постолов. Хирурги Киевского университета — современники и последователи Н.И. Пирогова. — Киев: Изд-во Акад. наук УССР, 1957. — С. 27–31.
47. Рерберг П.Ф. «Севастопольцы». Участники 11-ти месячной обороны Севастополя в 1854–1855 годах / сост. и изд. П. Ф. Рерберг. — СПб.: Т-во Р. Голике и А. Вильборг, 1903. — Вып. 1. — С. 87.
48. Huebbenet de, Christianus. De acido arsenicoso maximeque ejus cum toxicologia et medicina publica ratione. — Dorpatum: typus Henrici Laakmanni, 1847. — VI, 57 S.
49. Hübbenet von, A.Ch.A. Bericht über die im Kiew'schen Militärhospitale im Jahre 1848 beobachtete Cholera-Epidemie. — Riga: N.Kymmell, 1850. — 143 S.
50. Huebbenet von, C. Die Beobachtung und das Experiment in der Syphilis: Beiträge zur Pathologie dieser Krankheit.-Leipzig: H. Haessel, 1859. — 81 S.
51. Hübbenet von, C. Die Sanitäts-Verhältnisse der russischen Verwundeten während des Krimkrieges in den Jahren 1854–1856. — Berlin: August Hirschwald, 1871. — 189 S.
52. Pozemkovska M. Professor Hubbenet and his roots in Latvia // Abstract from RSU Research week 2021: Knowledge for Use in Practice. — Riga, 2021. — P. 475. <https://rw2021.rsu.lv/conferences/knowledge-use-practice>
53. Pozemkovska, Maija. Kristians fon Hibenets // Nacionālā enciklopēdija. 2023. <https://enciklopedija.lv/skirklis/176997>
54. Stieda L. Huebbenet von, Anton Christian August // Biographisches Lexicon der hervorragenden Ärzte aller Zeiten und Völker. — Wien; Leipzig: Urban & Schwarzenberg, 1886. — Bd. 3. — S. 285–286.
55. Stieda L. Huebbenet von, Anton Christian August // Biographisches Lexicon der hervorragenden Ärzte aller Zeiten und Völker. — Berlin; Wien: Urban & Schwarzenberg, 1931. — Bd.3. — S.322–323.

Київський професор Х.Я. фон Гюббенет (1821–1873): огляд літератури та основні віхи біографії

Проф. К.К. Васильєв¹, доц. М. Поземковська², доц. Ю.К. Васильєв³

¹ Незалежний науковець, Україна; ² Ризький університет імені Страдіня, Латвія; ³ Сумський державний університет, Україна

У статті наведено аналіз літератури про проф. Гюббенета, який дозволив усю історіографію питання скомпонувати у чотири групи та визначити найбільш інформативні роботи. Уточнено низку фактів та дат біографії Х.Я. Гюббенета. Вперше вивчено його іконографія та дано опис поховання родини Гюббенетів на цвинтарі Ліспупі в Латвії.

Ключові слова: хірургія, громадське здоров'я, Київський університет, Україна.

Kyiv professor Kh. Ya. von Hubbenet (1821–1873): review of literature and main milestones of biography

Kostyantyn Vasyliiev¹, Maija Pozemkovska², Yurii Vasyliiev³

¹Independent scientist, Ukraine; ²Riga Stradins University, Latvia; ³Sumy State University, Ukraine

The article provides an analysis of the literature about prof. Gūbbenet, who allowed the entire historiography of the issue to be compiled into four groups and the most informative works to be identified. A number of facts and dates of Kh. Ya. Hubbenet's biography have been clarified. For the first time, its iconography has been studied and a description of the burial of the Gūbbenet family in the Liepupe cemetery in Latvia is given.

Key words: surgery, public health, Kyiv University, Ukraine.

Контактна інформація: Васильєв Юрій Костянтинович — доцент, Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова 2, м. Суми, Україна 40007, e-mail: y.vasylyev@med.sumdu.edu.ua